

ТУРСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИЈА.

Прев Ђамбазовски Панта и Старова Ариф. Изд. Научен институт за национална историја на македонскиот народ, Скопје 1951, стр. 169.

Научни институт за nacionalnu historiju makedonskog naroda razvio je od svog osnutka 1948 značajnu naučnu i izdavačku djelatnost sa ciljem, da se u prvom redu stvori solidna podloga za sustavnu obradu historije makedonskog naroda. Ova aktivnost usmjeravala se dosad na izdavanje memoarskih djela, naučno-popularnih monografija i originalnih dokumenata.

Mnogi krupni problemi, koji su se javljali u vezi s takvom djelatnošću i kod sličnih naučnih ustanova u drugim našim republikama, otežčani su u Makedoniji specifičnim objektivnim uslovima, naročito u pogledu originalne dokumentarne građe. Prije svega, velik broj dokumenata nalazi se razasut po arhivima Carigrada, Venecije, Atene, pa čak Beča, Rima i Pariza. Velik broj isprava i drugih historijskih spomenika uništen je tokom teških stoljeća robovanja u većoj mjeri nego u drugim našim krajevima. Znatan dio otpremile su za vrijeme prošlog rata bugarske okupatorske vlasti u Bugarsku, gdje su različni historijski dokumenti nestali ili se »izgubili«. Klauzula o restituciji po mirovnom ugovoru s Bugarskom tek je neznatno ispunjena.

Usprkos svemu — Skopsko sveučilište, Državni arhiv i Naučni institut za nacionalnu historiju, u povoljnim uslovima i mogućnostima za razvitak nacionalne kulture i naučnog rada poslije Oslobođenja, dali su i daju, zajedno s nizom uglednih političkih i naučnih radnika izvan ovih ustanova, značajan prilog makedonskoj historiografiji.

Glavnu njezinu podlogu predstavlja dakako pronalaženje i objavljivanje arhivske građe. Tako je nakon Oslobođenja pronađen i dragocjeni arhiv negdašnjega bitoljskog kadiluka, odakle su neki dokumenti objavljeni u spomenutom izdanju.

Bitoljski kadiluk obuhvatao je kao sudsko-administrativna jedinica kotare bitoljski, štipski, prilepski, đevđelijski, kruševački i kosturski, t. j. znatna područja, gdje i danas živi makedonski narod. Arhiv toga kadiluka sadržava veliki broj turskih dokumenata u 180 deftera sa oko 100.000 isprava od 1607—1912, te se sada sređuje i registrira. Za znatan dio isprava iz 1800—1900 izrađen je registar, a djelimično i regista. Naučni institut za nacionalnu historiju u Skoplju postavio je pred sebe hvale vrijedan, ali nimalo lak zadatak, da prevodenjem i izdavanjem turskih dokumenata učini ove pristupačnima naučnoj obradi. Kao prvi plod toga rada izišla je 1951 prva zbirka dokumenata za makedonsku historiju 1800—1805 iz pomenutog arhiva.

U zbirci se donosi u prijevodu 100 dokumenata iz dva sidžila (br. 78 i 79), koji se odnose na različite grane državne djelatnosti. Na kraju se nalazi francuski résumé najvažnijih dokumenata, koji je sastavio Džambazovski Panta, dajući osim kratkog sadržaja i neka objašnjenja. Iza toga slijedi 50 faksimila najvažnijih dokumenata i dobro izrađen registar. Nije jasno, zašto se nije počelo sa izdavanjem najstarijih dokumenata od 1607 dalje; možda se to može objasniti okolnošću, da su izdavači htjeli predati javnosti prije svega dokumente iz početka XIX. st., kad se u turskom carstvu pojavljuju nacionalni pokreti, a naročito prvi znaci takvog pokreta u širim masama makedonskog naroda.

Početak XIX. st. je za Osmalijsko carstvo razdoblje kad Istočno pitanje dolazi do svoje najveće zaoštrenosti. Od Kučuk-Kainardžijskog mira 1774, kojim se ono za-

pravo otvara, to je pitanje usko povezano s oslobođenjem balkanskih naroda od osmanlijskog jarma. Centralna vlast postaje tada sve slabijom. Dotrajali spahijski vojno-lenski sistem nije više funkcionirao. Ukočenost čitave državne i pravne nadgradnje, s njezinim snažno izraženim teokratskim principima, djelovala je kao kočnica i na svoju ekonomsku osnovu. Vidjelo se jasno, da carstvo nema više snage da se odupre vanjskim neprijateljima i oslobodilačkim pokretima svojih naroda. Izdati dokumenti osvjetljaju u pojedinostima ovo stanje, naročito u bitoljskom kadiluku, koji je u ogromnoj većini bio naseljen makedonskim narodom.

Oko 20 dokumenata ove zbirke odnosi se na suzbijanje razbojništva i pljačke, koje je stajalo kao krupan problem pred upravnim i vojnim vlastima. Vidjelo se, da je ova država u punoj mjeri bremenita nacionalnim i socijalnim pokretima, koji će s vremenom uzdrmati njezine temelje.

Među bandama »razbojnika i pljačkaša« — kako ih službeni dokumenti nazivaju — posebno su mjesto zauzimale one, koje su potjecale iz Albanije. Susjedni krajevi, naročito područje bitoljskog kadiluka, a i ostali dijelovi Rumelije (koja se tada dijelila na tri uža područja, t. zv. »rukava«), bili su ugroženi od tih »banda«. Među dokumentima, koji o tome govore, ističe se sultanov ferman (sidžil br. 78, isp. br. 15), upućen koncem srpnja 1800 kadijama »desnog rukava« Rumelije s nalogom, da se ne dopušta prelaženje iz Albanije licima bez valjanih isprava. U fermanu se ističe, da su slične naredbe već izdavane, ali nisu poštivane, pa se stoga ponovo najstrožije nalaže zatvaranje svih puteva iz Albanije. Slovo i ton naredbe odaju stepen rastrojenosti državne uprave, koja ne izvršava ponovljene najviše naloge. Slične naredbe o mjerama proti »hajduka«, koji su naročito potjecali iz Albanije, izdavali su na osnovi carskih i vezirskih naredaba: rumelijski valija koncem 1799 (isprava br. 21) i njegov divan u srpnju 1800 (br. 16), a na isti problem odnosi se i naredba spomenutog valije bitoljskom kajmakamu (br. 24). Karakteristično je, da se u njoj ukazuje, kako bi za odbranu od »razbojnika«, koji su pljačkali »prilepsku kazu«, bila potrebna velika vojna sila zbog mnogobrojnosti »buntovnika«. Zato se poziva pod oružje ajane i spahije skopske, štipske, kičevske i strumičke kaze, a za ovu akciju protiv »buntovnika« čini se odgovornim uz kajmakama i prilepski »vojvoda«. Zanimljivo bi bilo ispitati, o kakvim se zapravo »buntovnicima« radi u ovom slučaju, gdje je za njihovo suzbijanje bila potrebna dosta široka lokalna mobilizacija vojne sile. Dekreti bitoljskog kadije (br. 34 i 35) odnose se na sprovođenje navedenih naredaba o suzbijanju hajdučije.

Daljnji dokumenti iz kraja 1800 i početka 1801 (br. 46, 55 i t. d.) govore, da problem stalnih buna, hajdučije i »razbojničkih« napadaja na etnički makedonskom području postaje sve krupniji. Naredba rumelijskog valije (br. 44) ističe široku rasprostranjenost »buntovnika«, za suzbijanje kojih određuju mobilizaciju trupa i forsirano upućivanje u borbu. Ferman Selima III. rumelijskom valiji iz srpnja 1803 odnosi se na preduzimanje mjera protiv nekoliko poimenično označenih »hajduka«, protiv kojih se stavlja na raspolaganje »mnogobrojna vojska« s »jakom artiljerijom«. U vezi je s ovom akcijom izdavanje sultanova hatihumajuma mjesec dana kasnije, kojim se smjenjuje nesposobni rumelijski valija i imenuje novi. Turski službeni dokumenti, razumije se, ne govore ništa o uzrocima »hajdučije« i zašto su se »razbojnicima« toliko namnožili. Idući tragom ovih dokumenata, vjerojatno bi se mogli utvrditi značajniji pokreti »raje« iz širokih područja Makedonije.

Prije svega je pojačan proces čitlucenja — u vezi s povećanjem broja čifčija i njihovom sve težom eksploatacijom — dovodio vjerojatno do revolta i oružanih

pobuna. Zanimljivi su dokumenti (sidžil 78 — br. 9 i sidžil 79 — br. 6) o imenovanju »poljaka« (čuvara polja) u 56 odnosno 27 sela bitoljskog kadiluka. Nazivi ovih sela su čisto slavensko-makedonski (Orehovo, Suhodol, Žabjani, Srpci i sl.), za razliku od naziva nekih sela u drugim dokumentima, gdje se govori o turskom i kršćanskom selu istog imena. U dva ta sela, kojih nazivi daju osnovu za pretpostavku, da se radi o mjestima sa čisto slavenskim elementom, imenovani su za »poljake« isključivo Turci odnosno muslimani, i to na preporuku turskih činovnika, spahija i čitluk-sahibija, a tek tu i tamo na preporuku seoskih starješina. Očito je, da se i u ovoj službi išlo za suzbijanjem kršćanskog, makedonskog elementa i za jačanjem turskih pozicija i u najmanjem makedonskom selu. Kao eksponenti onih, koji su ih preporučivali, ovi su »poljaci« radili na daljnjem čitlučenju dotadašnjih spahijskih kmetova, t. j. na pretvaranju dotadašnjih seljaka-posjednika u mnogo jače eksploatirane zakupce svoje vrste. Postepeno prodiranje robno-novčane proizvodnje u spahijski vojno-lenski sistem, koji je bio zasnovan na prirodnoj privredi, vodio je na prijelazu iz XVII. u XVIII. st. ka pretvaranju timara i zijameta u čitluke, t. j. privatne posjede. Čitlučenje se provodilo raznovrsnim nasiljem, a ovi »poljaci« bili su, čini se, njegovi nosioci. To potvrđuje okolnost, da su mahom imenovani po preporuci spahija ili čitluk-sahibija, t. j. onih, koji su se od lenskih ovlaštenika na ubiranje dijela prihoda od seljaka pretvarali u zemljišne vlasnike. Zato je, čini se, osnovan zaključak Džambazovskog u résuméu, da su ovi »poljaci«, nacrružani i na zlu glasu, otimali pomalo zemlju od nemuslimanskog stanovništva i sami postajali privatni vlasnici ili pomagali ovaj proces. Čini se doista, da se čitlučenje u Makedoniji, uz izvjesne izuzetke, provodilo mahom na ovaj način.

Osim toga se iz isprava br. 2, 5 i 7 vidi, da je još i početkom XIX. st. bilo prelaznja na islam. Čini se, da se radilo o prisilnom islamiziranju, jer se u dva od tri zabilježena slučaja spominju dječaci od oko 12 godina. Odricanje od »lažne vjere« (t. j. kršćanstva) vršilo se u prisutnosti svjedoka, činovnika iz kadiluka.

Niz dokumenata (br. 17, 21, 55, 57, 58, 69, 116) odnosi se na mobilizaciju ljudi i stoke za rat protiv Francuza u Egiptu. Ferman sultana Selima III. od rujna 1800 (br. 23) i isprava o sprovođenju ove mjere (br. 20) govori o otkupu 250 konja, što ih je bitoljski kotar trebao dati za carsku vojsku, koja će iz Jafe krenuti da oslobodi svetu egipatsku zemlju od nevjerničkih Francuza nečiste rase«. Zanimljivo je financiranje ove mjere, koja je trebala da u državnu blagajnu sakupi 20.000 groša »otkupa«. Nekoliko službenika dobilo je posebne nagrade za izvršenje ove mjere, a tim su povodom ubrane i kojekakve takse, koje su svotu »otkupa« uvećale za 4.875 groša. U ovoj i u nizu sličnih naredbi često se napominje, da se ne čeka s požurenjem i da se bez urgencija sprovedu potrebne mjere, što također svjedoči o rastrojstvu i slabom funkcioniranju upravne i financijske službe. Iz carskog fermana izdatog početkom 1801 (br. 71) vidi se, da otkup nije sakupljen i da je zatražen otpis neubranog »otkupa«, što se ne odobrava, već se nalaže njegovo brzo utjerivanje. U očekivanju francuskog napada na Moreju trikalsko-janinski divan (br. 78) određuje brzo sakupljanje i upućivanje vojske u Moreju. Naredbom rumelijskog valije iz srpnja 1801 (br. 119) pozivaju se alajbezi, zajimi i spahije, da se jave na vojnu službu. U ispravi se govori o slabom odazivu i zakašnjenju, što svjedoči o raspadanju vojno-lenskog sistema i pretvaranju dotadašnjeg ratničkog spahijskog elementa u zemljišne vlasnike, koji su se teško odvajali od mirnodopskog života. Prijetnja spahijama u toj naredbi, da će im se oduzeti njihovi timari i zijameti, doista potvrđuje ovu pretpostavku.

Zanimljiv je nadalje berat Selima III. iz listopada 1800 (br. 40) o stvaranju »Republike sedam ujedinjenih ostrva« (Krf. Zante, Kefalonija, Aja-Mavra, Naksos, Itaka, Džuvre i dr.), koja su dotada pripadala Veneciji. U berat u se određuje položaj ove republike kao vazala, koji plaća harač i priznaje sultanov protektorat: na nekoliko mjesta upoređuje se s Dubrovnikom, kao, na pr., u pogledu jednakog položaja predstavnika ove republike i dubrovačkog konzula, trgovačkih prava i privilegija izjednačenih s dubrovačkima, turskih podanika, koji imaju biti jednako tretirani kao u Dubrovniku i t. d.

Niz dokumenata osvjetljava tadašnju ekonomsku strukturu Osmanlijskog carstva, njegove financije, upravu i t. d., a napose stanje u bitoljskom kadiluku dakle, u znatnom dijelu današnje NR Makedonije. Velik broj isprava daje uvid u pravne odnose, stanje pojedinih pravnih grana i primjenu pravnih propisa. Međutim, čini se, da kadijski sidžili (protokoli) — ukoliko su izdani cjelokupni sidžili br. 78 i 79 — sadržavaju i premalo pravnih dokumenata.

Radi lakšeg korištenja, čini se, da bi u slijedećim izdanjima bilo uputno dati dokumentima izvjesnu sistematizaciju po srodnosti materije ili po autorima isprava ili barem kronološki, t. j. po datumu izdatih isprava, ne držeći se strogo onog redoslijeda, kojim su dokumenti zabilježeni u ovim sidžilima.

K. Bastaić

P. И. ВИППЕР, ВОЗНИКНОВЕНИЕ ХРИСТИАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

Москва—Ленинград 1946, стр. 286.

I.

Odnos marksizma prema kršćanstvu potkraj prošlog vijeka ocrtao je Engels u svom članku »Prilog historiji prakršćanstva«:¹ »Ako nam je, dakle, škola iz Tübingena² u onom ostatku novozavjetne historije i literature, koji ona ne pobija, pružila krajnji maksimum onoga, što nauka može danas još samoj sebi dopustiti kao sporno, onda nam Bruno Bauer³ pruža maksimum onoga, što ona na tom ostatku može pobijati. *Između tih granica leži stvarna istina.* Čini se, da je vrlo dvojbeno, da je se može odrediti sadašnjim sredstvima. Novi nalazi, naročito u Rimu, na Istoku, prije svega u Egiptu, mnogo će više tome doprinijeti, nego čitava kritika.«⁴

¹ Zur *Geschichte des Urchristentums*, Die Neue Zeit XIII, 1894—95, sv. 1 i 2.

² Škola njemačkih teologa, koju je utemeljio F. C. Baur. Engels smatra, da je ona stigla do onih krajnjih granica, do kojih samo može doprijeti jedna teološka škola, jer u svojim konačnim zaključcima priznaje, da su Evanđelja nastala u II. st. n. e. i da su od *Poslanica* Pavla iz Tarza samo četiri originalne.

³ Bruno Bauer je u svojim djelima dokazao, da kršćanstvo kao gotova dogmatska tvorevina nije nastalo u židovskoj sredini te da ga, kao takvu, nije preuzeo tadanji rimski svijet. Kao svjetska religija kršćanstvo je proizvod društvenog života rimskog carstva. Prema njegovu mišljenju kršćanska se dogmatika stvara pod carevima iz dinastije Flavija, a literatura za Hadrijana, Antonina Pija i Marka Aurelija.

⁴ Engels, kao gore, str. 9 (podertao O. M.)

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)